

פרק שישי

סימן א [כח ע"א]

הקדמה

סוגייתנו מציגה שלוש משניות הדנות באיסורים שאינם בטלים ברוב.

המשנה הראשונה הינה משנתנו: "כל האסורין לגבי מזבח אסורין בכל שהן הרובע, והנרבע, והמוקצה, והנעבד, והאתנן, ומחיר, והכלאים, והטרפה, ויוצא דופן."

המשנה השניה הינה ממסכת זבחים (פ"ח מ"א): {רישא} - "כל הקדשים שנתערבו בחטאות מתות או בשור הנסקל, אפי' אחד ברבוא ימותו." {סיפא} - "נתערבו רובע ונרבע - ירעו עד שיסתאבו, וימכרו, ויביא בדמי יפה שבהן מאותו המין."

המשנה השלישית הינה ממסכת עבודה זרה (פ"ה מ"ט): "ואלו אסורין ואסורין בכל שהן: יין נסך, ועבודת כוכבים, וציפרי מצורע, ועורות לבובין, ושיער נזיר, ופטר חמור, ובשר בחלב, ושור הנסקל, ועגלה ערופה, וחולין שנשחטו בעזרה - הרי אלו אסורין ואסורין בכל שהן."

הגמרא תדון מפני מה הוצרכו שלושת המשניות להשמיענו דין אחד, ומהו החידוש המיוחד שבכל משנה.

וכה מצריכה הגמרא:

--- ראה בעמוד הבא ---

מקורות הלשוניות והנוסחאות

מקורות הנוסח הראשון: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י. בכתבי היד: כל כתבי היד [מלבד כת"י פרנקפורט].

מקורות הנוסח השני [ס"י] כולל 'לישנא אחרינא' שבתוכו: בראשונים: רגמ"ה; שטמ"ק בשם ס"י. בכתבי היד: פרנקפורט. הקטע ששרד מכתב יד פרנקפורט מתחיל מאמצע ה'לישנא אחרינא', ואין לדעת האם גרס את הלשון הראשונה והאם גרס כספרים שלנו או כס"י.

מקורות 'נוסח הראשונים': בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות י [כאן לא ציטט השטמ"ק 'ס"י', אלא הביא את התוספת בסתמא]. הראשונים בע"ז: ראב"ד, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רא"ש, ר"ן. בכתבי היד: פרנקפורט. הדפוס ושאר כתבי היד לא גרסו תוספת זו.

ספרים שלנו

ס"י – נוסח משוחזר

איצטריך, ס"ד אמינא: התם הוא – דאיסורי הנאה, אבל הכא, דלאו איסורי הנאה – אימא ליבטל ברובא, קמ"ל. ורובע ונרבע נמי תנינא! נתערבו רובע ונרבע – ירעו עד שיסתאבו, וימכרו, ויביא בדמי יפה שבהן מאותו המין,

[איצטריך ס"ד אמינא] ה"מ נתערב במידעם דאסור בהנאה אבל כי נתערב במידעם דלא אסור בהנאה לא, אהכי אשמועינן הדא. הא נמי תנינא בסיפא דההיא דקתני סיפא דההיא נתערבו ברובע [ונרבע ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא בדמי יפה שבהן מאותו המין].

אמר רב כהנא, אמריתיה לשמעתיא קמיה דרב שימי בר אשי, אמר לי: חדא בחולין וחדא בקדשים; וצריכי, דאי אשמועינן גבי קדשים – משום דמאיסי, אבל גבי חולין – אימא ליבטלי. ובחולין נמי תנינא, ואלו אסורין ואוסרין בכל שהן: יין נסך, ועבודת כוכבים, וציפרי מצורע, ועורות לבובין, ושיער נזיר, ופטר חמור, ובשר בחלב, ושור הנסקל, ועגלה ערופה, וחולין שנשחטו בעזרה, [ושעיר המשתלח] – הרי אלו אסורין ואוסרין בכל שהן! צריכי, דאי אשמועינן התם – דאיסורי הנאה דלא בטלי, אבל הכא – ליבטלי, ואי אשמועינן הכא – דלגבוה דמאיסי, אבל להדיוט – אימא – איסורי הנאה ליבטלו ברובא, קמ"ל.

ל"א אמר רב כהנא [אמריתיה לשמעתיא קמיה דרב שימי בר אשי], אמר לי אי מההיא הו"א ה"מ בקדשים אבל בחולין אימא לא, אשמועינן הדא בחולין. ודאסור בהנאה נמי תני חדא זימנא דתנן אלו אסורין [ואוסרין בכל שהן יין נסך ועבודת כוכבים וציפרי מצורע ועורות לבובין ושיער נזיר ופטר חמור ובשר בחלב ושור הנסקל ועגלה ערופה וחולין שנשחטו בעזרה, הרי אלו אסורין ואוסרין בכל שהן. הני מילי איסורין דאסורי בהנאה ואיתערבו בחולין, אבל איסורין דלא אסורין בהנאה כי נתערבו בחולין אימא ליבטלן, קמ"ל. [אולי צ"ל: אהכי אצטריך]

תוספת – נוסח הראשונים

ומאי שנא לענין תערובות קדשים דתני איסורי הנאה ואיסורי אכילה בהדי הדדי ותערובות חולין אפסיק ותני איסורי הנאה לחוד ואיסורי אכילה לחוד כי קאים בע"ז משום דבעי לפרושיה איסורי דין נסך פריש נמי כל איסורי הנאה דדמיינ ליה כי קאים הכא משום דבעי לפרושי מוקצה ונעבד ואתנן ומחיר מפרש נמי כל דאסורים לגבי מזבח דדמיינ ליה.

פירוש הלשוניות חילופי הנוסח בסוגיה

קיימים בסוגייתנו שלושה סוגים של חילופי נוסח: ס"י, לישנא אחרינא, נוסח הראשונים.

נוסח ס"י - [ספרים ישנים / ספרי יד], הובא בשטמ"ק ב אותיות ד ה. יש לציין שבשטמ"ק א לא הובא נוסח ס"י המקביל לשטמ"ק ב אות ד [מפני שאינו שונה בהרבה מהנוסח הרגיל], ורק סופו⁶³⁴ הובא כפתיחה לציטוט מ'ס"י המקביל לשטמ"ק ב אות ה.

לישנא אחרינא הובאה בשטמ"ק אות ח, אך הובאה בשם ס"י. כלומר, רק בס"י הובא שיש לשון נוספת [לאחר שהובאה באותם ספרים הלשון הראשונה כנוסח שלפנינו]. בשטמ"ק קטועה ה' לישנא אחרינא' וגירסתה מצוטטת רק לגבי תירוצו של רב שימי בר אשי והקושיה שאחריו, ולא לגבי תירוצו הקושיה. לעומת זאת, בכת"י פרנקפורט שרד רק סוף ה' לישנא אחרינא', ואף השריד הנשאר נראה מקוטע וחסר מחמת טעויות סופר. בעיקר יש להשלים את תירוצו ה' לישנא אחרינא' על פי דברי רגמ"ה.

'נוסח הראשונים'. רש"י מפרש קושיה ותירוצו שאינם נמצאים בגמרא לפנינו. צ"ק הגיה ברש"י לומר שהקושיה והתירוצו הינם מדברי רש"י עצמו, אולם בה"ז והגר"א כתבו שרש"י גרס את הקושיה והתירוצו בגמרא. וודאי שהאמת עם בה"ז והגר"א שכן הקושיה והתירוצו המדוברים מובאים אף ברגמ"ה ובשטמ"ק ובכת"י פרנקפורט, וכן בראשונים רבים בע"ז דף עד ע"א. כנגד נוסח זה עומד נוסח הדפוס וכל כתבי היד [למעט כת"י פרנקפורט], שאינם גורסים כלל את הקושיה והתירוצו.

עולה כי כת"י פרנקפורט שווה לנוסח שהיה לפני רגמ"ה, ולא לנוסח הדפוס ושאר כתבי היד. כך עולה גם מן הסימן הבא, וחבל שמכת"י חשוב זה לא שרד אלא דף אחד.

פירוש הסוגיה

הצריכותא בין המשנה בתמורה לרישא של המשנה בזבחים

מקשה הגמרא מפני מה הוצרכה משנתנו ללמד שפסולי המוקדשים אוסרים בתערובת, הלא כבר שנינו **ברישא** של המשנה בזבחים שחטאות המתות ושור הנסקל אוסרים בתערובת, אפילו אחד בריבוא. מתרצת הגמרא שהוצרכה משנתנו ללמד שאף בהמות שאינן אסורות בהנאה אסורות בתערובת.

התירוצו שווה בשתי הלשוניות ואין ביניהן אלא חילוף ניסוח בלבד.

הצריכותא בין המשנה בתמורה לסיפא של המשנה בזבחים

מקשה הגמרא מפני מה הוצרכה משנתנו ללמד שפסולי המוקדשים אוסרים בתערובת, הלא כבר שנינו **בסיפא** של המשנה בזבחים שרובע ונרבע ודומיהם אוסרים בתערובת. מתרצת הגמרא שהוצרכה משנתנו ללמד שאפילו אם פסולי המוקדשים התערבו בבהמות חולין, הרי בהמות אלו נפסלו מספק ואי אפשר להקדישן להקרבה.

בלשון הראשונה הובאה גם צריכותא לצד ההפוך: הסיפא של המשנה בזבחים הוצרכה ללמדנו שאפילו אם פסולי המוקדשים התערבו בבהמות שכבר מוקדשות, הרי בהמות אלו נפסלות מספק ואי אפשר להקריבן. **בלשון השניה** אין הגמרא עוסקת בהצרכת הסיפא של המשנה בזבחים, אלא בהצרכת משנתנו בלבד.

הצריכותא בין המשנה בתמורה למשנה בעבודה זרה

מקשה הגמרא מפני מה הוצרכה משנתנו ללמד שפסולי המוקדשים אוסרים בתערובת, הלא כבר שנינו בע"ז רשימה של איסורים האוסרים בתערובת. מתרצת הגמרא שהוצרכה משנתנו ללמד שאף איסורים שאינם איסורי הנאה אוסרים בתערובת. בה"ז הגיה תירוצו אחר במקום התירוצו שבגמרא לפנינו, אך הגר"א ובעל חק נתן דחו את דבריו וקיימו את הנוסח הישן. הנוסח הישן שבדפוס הינו הנוסח הקדום הנמצא בכל כתבי היד, ונמצא אף בלשון השניה.

⁶³⁴ התיבות 'אהכי אשמועין הדא'.

בלשון הראשונה הובאה גם צריכותא לצד ההפוך: המשנה בע"ז הוצרכה ללמדנו שהתערובת אסורה אפילו להדיוט. **בלשון השניה** – כפי הנראה מפירוש רגמ"ה - אין הגמרא עוסקת בהצרכת המשנה בע"ז, אלא בהצרכת משנתנו בלבד.

ההבדל שבין שתי הלשונות מקביל להבדל הקודם. אף שם לא עסקה הלשון השניה בהצרכת משניות ממסכתות אחרות אלא בהצרכת משנתנו עצמה. בדומה לכך, בחלק הראשון של סוגייתנו עוסקת הגמרא – בשתי הלשונות - בהצרכת משנתנו בלבד, ולא בהצרכת הרישא של המשנה בזבחים. לעומת זאת, הסוגיה בזבחים עוסקת בהצרכת כל המשניות.

קיים הבדל בין שתי הלשונות בצורת הצבת השאלה. **בלשון הראשונה** נאמר: "ובחולין נמי תנינא". **בלשון השניה** נאמר: "ודאסור בהנאה נמי תני חדא זימנא". הנוסח שבלשון השניה קשה, שכן המשנה בתמורה אינה עוסקת באיסורי הנאה, וכיצד שייך לשאול 'ודאסור בהנאה נמי תנינא חדא זימנא'. נראה שרגמ"ה התכוון לבאר העניין בכתבו: "ודאסורין בהנאה. כגון מוקצה ונעבד דלא בטלי בחולין, אמאי איצטריך למיתני במתניתין הא תנא ליה חדא זימנא דתנן אלו אסורין ואסורין בכל שהן יין נסך ועבודה זרה ועורות לבובין דלא בטלי בחולין". כלומר, במשנה בתמורה נשנו גם מוקצה ונעבד שהינם איסורי הנאה. ואת תירוץ הגמרא ביאר כך: "אי מההיא הוה אמינא הני מילי איסור' לחודיהו דאסורין בהנאה כגון אלו דכולהו אסורין בהנאה כי נתערבו בחולין דלא בטלי, אבל איסורין דאינן אסור בהנאה כגון אתנן ומחיר והכלאים והטרפה כי נתערבו בחולין אימא ליבטלן, להכי איצטריך מתניתין דלא". כלומר, המשנה בתמורה נצרכה למען פסולי המוקדשים המותרים בהנאה ולא למען מוקצה ונעבד. דברי רגמ"ה קשים מאד, שכן מוקצה ונעבד אינם אסורים בהנאה, אלא להיפך - מותרים אף באכילה, כשם ששינונו בסוף משנתנו: "אלו ואלו מותרים באכילה". ראה בסמוך בביאור 'נוסח הראשונים', שהקושי יחזור על עצמו בהמשך דברי רגמ"ה.

בשטמ"ק עדני הובאה הלשון השניה בנוסח שונה מעט: "ל"א אמר רב כהנא אמריתא לשמעתיא קמיה דרב שימי בר אשי אי מההיא ה"א ה"מ בקדשים אבל בחולין אימ' לא אשמועי' הדא בחולין ודאסיר בהנאה הא נמי תנא ליה חדא זימנא דתנן אלו אסורין ואסורין וכו'". לפי נוסח שטמ"ק עדני ניתן לכאורה לפסק באופן שונה – תירוץ רב שימי בר אשי מסתיים בתיבות: 'אשמועינן הדא בחולין ודאסיר בהנאה', ועל כך מקשה הגמרא: 'הא נמי תנא ליה חדא זימנא'. לפי פיסוק זה מפורש בגמרא כדברי רגמ"ה שבמשנה בתמורה נשנו גם איסורי הנאה, והדברים קשים כנזכר בקטע הקודם. רגמ"ה עצמו גרס כנוסח שטמ"ק ירושלים ולא כנוסח שטמ"ק עדני.

נוסח הראשונים - ההבדל בין המשניות בקדשים למשנה בעבודה זרה

בנוסח הראשונים נוספה קושיה – מפני מה לגבי תערובת קדשים הביאה המשנה דוגמאות של איסורי הנאה ואיסורי אכילה יחד, ואילו לגבי תערובת חולין חילקה המשנה דוגמאות של איסורי הנאה בפני עצמן ודוגמאות של איסורי אכילה בפני עצמן. מתרצת הגמרא שלגבי תערובת חולין הנושא העיקרי הוא יין נסך, ולכן הביאה המשנה יחד עם יין נסך דוגמאות הדומות לו, הלא הן איסורי הנאה. אך בקדשים הנושא הינו פסולי המוקדשין, ולכן מביאה המשנה את כל הדוגמאות של פסולי המוקדשין, בלי חילוק בין איסורי אכילה לאיסורי הנאה.

לא ברור לאלו משניות הגמרא מתייחסת בקושייתה.

הגמרא הביאה כי לגבי תערובת קדשים שינונו איסורי הנאה ואיסורי אכילה יחד. רש"י פירש שהכוונה למשנה בזבחים - חטאות המתות ושור הנסקל שברישא הינם איסורי הנאה, וטריפה שהינה אחת מהדוגמאות שבסיפא הינה איסור אכילה. רגמ"ה פירש שהכוונה בין למשנה בזבחים ובין למשנה בתמורה - מוקצה ונעבד הינם איסורי הנאה, וטריפה הינה איסור אכילה. דברי רגמ"ה מתמיהים מאד, שכן מוקצה ונעבד מותרים אפילו באכילה, כמבואר בסוף משנתנו: "אלו ואלו מותרים באכילה". אף בפסיקה הקודמת הבאנו כי רגמ"ה כתב שמוקצה ונעבד אסורים בהנאה, וגם שם תמהנו על דבריו. הרמב"ן (ע"ז עד ע"א) כתב: "פי' דהתם קתני הרובע והנרבע וכו' דלאו איסורי הנאה נינהו ואסורין בכל שהן, אלמא כל איסורין שבמנין עושין תערובתן כהם". כלומר, אכן בתמורה לא נשנו איסורי הנאה, וכוונת הגמרא לומר שהמשנה בתמורה אינה מחלקת בין איסורי הנאה ובין איסורי אכילה. כפירוש הרמב"ן כתבו ראשונים נוספים בע"ז, וכן הגר"א בביאורו לשו"ע (או"ח תמז ס"ט).

עוד הביאה הגמרא שלגבי תערובת חולין שנינו איסורי הנאה לחוד ואיסורי אכילה לחוד. במסכת ע"ז קיימות שתי משניות המפרטות את הרשימה של איסורי הנאה. המשנה הראשונה הינה בפרק ב (מ"ג): "אלו דברים של עכו"ם אסורין ואיסורן איסור הנאה היין והחומץ של עכו"ם שהיה מתחלתו יין וחרס הדרייני ועורות לבובין". הנושא ממשיך בשלושת המשניות ג ד ה, ולאחריו מגיעה משנה ו: "אלו דברים של עכו"ם אסורין ואין איסורן איסור הנאה...". המשנה השניה העוסקת באיסורי הנאה הינה בפרק ה (מ"ט): "אלו אסורין ואסורין בכל שהן יין נסך וע"ז ועורות לבובין ושור הנסקל ועגלה ערופה וצפורי מצורע ושער נזיר ופטר חמור ובשר בחלב ושעיר המשתלח וחולין שנשחטו בעזרה. הרי אלו אסורין ואסורין בכל שהן". עד עתה עסקה סוגייתנו במשנה האחרונה, וכעת מביאה הגמרא שלגבי תערובת חולין שנינו איסורי הנאה לחוד ואיסורי אכילה לחוד. לאיזו משנה מתכוונת הגמרא? אם הכוונה למשנה שבפרק ב, קשה הלא שם לא מדובר כלל על תערובת. אם הכוונה למשנה שבפרק ה, קשה הלא שם מובאים רק איסורי הנאה ולא איסורי אכילה כלל.

אף דברי רש"י אינם ברורים. רש"י מצטט לשון מעורבת משתי המשניות הנזכרות: "דקתני - ואלו אסורין ואסורין בכל שהן ואסורין בהנאה יין נסך". וממשיך רש"י להתייחס למשנה שבפרק ב: "והדר תני בשיטה אחרית ואלו דברים שאין אסורין איסור הנאה חלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו כו". רגמ"ה מתייחס למשנה שבפרק ב, וזה לשונו: "ואיסור אכילה לחוד. דקתני סיפא ואלו אסורי באכילה ומותר בהנאה חלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו כו". וקשה כנ"ל הלא המשנה שבפרק ב אינה עוסקת כלל בתערובת. בעל 'חשק שלמה' בהגהותיו הקשה כך על דברי רש"י ורגמ"ה, ובאמת קשה להבין אף את עצם דברי הגמרא שבנוסח הראשונים.

הרמב"ן ושאר הראשונים בע"ז פירשו כך: "ותערובת דחולין פסיק ותני איסורי הנאה לחוד ואסורי אכילה לחוד, פי' בדמיתנין דהכא דמיתניא בחולין לא קתני אלא איסורי הנאה"⁶³⁵. כלומר, המשנה בע"ז פרק ה מחלקת בין איסורי הנאה ובין איסורי אכילה בכך שהיא מביאה רק את איסורי ההנאה. ראה בביאור הגר"א הנ"ל שהציב את פירוש הראשונים בע"ז לעומת פירוש רש"י.

פירוש הרמב"ן וסיעתו דחוק בלשון הגמרא, בין לגבי המשנה בתמורה ובין לגבי המשנה בע"ז, אולם לפירושם נאמרו בגמרא שאלה ותשובה ברורות ומובנות.

מהי ה'לישנא אחרינא' המקורית

כאמור, ישנם בסוגייתנו שלושה סוגים של חילופי נוסח: ס"י, לישנא אחרינא, נוסח הראשונים.

אפשר שכל הנוסחים החילופיים הינם חלקים שונים מן מסכת תמורה מהדורת 'לישנא אחרינא'. בנוסח המובא בשם 'ס"י' נמצאות תיבות רבות בניב המכונה 'ירושלמי', בין בציטוט שבשטמ"ק ובין בציטוטים שבפירוש רגמ"ה. 'לישנא אחרינא' שבסוגייתנו, שמה מעיד שהינה ממהדורת 'לישנא אחרינא', ואף יש בה תיבה אחת בניב המכונה 'ירושלמי' – 'הדא'. בתוספת של 'נוסח הראשונים', יש פעמיים תיבה בניב הירושלמי [קאים], אם כי בכת"י פרנקפורט כתוב 'קאי' ולא 'קאים'. בנוסח הראשונים נמצאת נקודה נוספת בלתי שגרתית, והיא התיבה 'בע"ז' שבמשפט 'כי קאים בע"ז'. דהיינו, הסוגיה כאן קוראת למסכת אחרת – מסכת ע"ז – בשמה. תופעה כזו אינה מצויה בש"ס⁶³⁶, ועושה רושם כי התוספת אינה חלק 'טבעי' מסוגייתנו. גם מעצם העובדה שחלק מן הסוגיה קיים רק במקצת מן המקורות, ניתן להניח שחלק זה לא היה במהדורה הרגילה שנמצאת לפנינו אלא נכנס מן החוץ, ובדרך זו נכנס רק למקצת מן עדי הנוסח. כך עולה האפשרות שמקורו של חלק זה הינו ממהדורת 'לישנא אחרינא'.

אם כנים הדברים, הרי שבמהדורת 'לישנא אחרינא' היתה סוגייתנו בנויה כנוסח ס"י – לישנא אחרינא – נוסח הראשונים. במהדורה שעמדה לפני רש"י הוכנס רק החלק האחרון ממהדורת לישנא אחרינא, מכיוון שחלק זה הינו תוספת על הסוגיה ולא שינוי בגוף הסוגיה. המהדורה שעמדה לפני רש"י היא גם זו שעמדה לפני השטמ"ק כנוסח המקורי [ולא כ"ס"י]. במהדורה שלפני רגמ"ה הובאה כל הסוגיה כמהדורת 'לישנא אחרינא', מלבד חלק מסויים באמצע הסוגיה שבו הובאו שתי הלשונות, ולא עוד אלא

⁶³⁵ העתקתי את לשון הרשב"א.

⁶³⁶ הרב ראובן מרגליות, בסוף ספרו 'יסוד המשנה ועריכתה', ליקט מהתלמוד ושאר ספרי חז"ל את האזכורים של שמות המסכתות. המעיין בציטוטיו יווכח כי הדוגמה שלפנינו הינה דוגמה יוצאת דופן שאינה מדרך הש"ס.

שהובאה הלשון הרגילה ראשונה ורק לאחריה הובאה 'לישנא אחרינא'. המהדורה שעמדה לפני רגמ"ה היא זו שעמדה לפני השטמ"ק ב'ס"י'.

נפקא מינה בין הלשונות

ביטול איסורי אכילה

מן הצריכותות שבגמרא לכאורה לא יוצאת נפקא מינה, אך מהתוספת שבנוסח הראשונים נראה שיוצאת נפקא מינה כדלהלן.

המשנה בעבודה זרה פסקה לגבי איסורי הנאה שאינם בטלים ברוב, בתנאי שהם 'דבר שבמניין'. נחלקו הראשונים שם האם המשנה נקטה איסורי הנאה בדווקא למעט איסורי אכילה, או שמא נקטה המשנה איסורי הנאה כדוגמה בלבד לדברים האוסרים את התערובת בהנאה, אך אף איסורי אכילה שהינם דבר שבמניין אינם בטלים ברוב אלא אוסרים הם את התערובת באכילה. כתבו הראשונים שם בשם הראב"ד שמהסוגיה בתמורה [- התוספת שבנוסח הראשונים] מוכח בפירוש שהמשנה בע"ז נקטה איסורי הנאה כדוגמה בלבד, ואף שאר איסורי אכילה שהינם דבר שבמניין אינם בטלים ברוב.

לעניין הלכה מוסכם שאין חילוק בין איסורי הנאה לאיסורי אכילה אלא שניהם אינם בטלים ברוב, אם חשובים הם. ראה פרטי הדין ביורה דעה סימנים ק, קא, קי'.

סימן ב [כח ע"ב]

הקדמה

"מן הבקר - להוציא את הנעבד; והלא דין הוא, ומה אתנן ומחיר שציפויין מותרין - הן אסורין, נעבד שציפויין אסור - אינו דין שהוא אסור? או חילוף, ומה אתנן ומחיר שהן אסורין - ציפוייהן מותרין, נעבד שמותר - [אינו דין ש]יהא ציפויין מותר? א"כ ביטלת לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך!" (סוגייתנו בשם ברייתא - תו"כ נדבה פרשה ב).

ממשיכה הגמרא:

לשון ראשונה

אני אקיימנו, לא תחמוד כסף וזהב - בדבר שאין בו רוח חיים, אבל בדבר שיש בו רוח חיים, הואיל והן מותר - יכול יהא ציפוי מותר - ת"ל מן הבקר - להוציא את הנעבד. מתקיף לה רב חנניא: טעמא - דמעטי קרא, הא לא מעטי קרא - ציפוי מותר? והכתיב: ואבדתם את שמם - כל העשוי לשמם, ההוא - לכנות להם שם הוא דאתא, לבית גליא - קרינן אותו בית כריא, פני המולך - פני כלב, עין כל - עין קוץ. ואיפוך אנא: מן הבהמה - להוציא את הנעבד, מן הבקר - להוציא רובע ונרבע! התם מעניינא דקרא, כתיב גבי בהמה - ואיש כי יתן שכבתו בבהמה מות יומת, גבי בקר כתיב - וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב.

לשון שניה

אימ' אשכחן הינו? [ציפוי?] [שאיין] [בו רוח חיים אבל בדבר שיש] בו רוח חיים הואיל והוא מותר יהא ציפויין מותר בעלי חיים מנלן א"ר חנינא [אמר קרא] ואבדתם את שמם. ולמאי דסליק [אדעתין] מעיקר' דכי כת' קרא לא ש[נא] דבר שיש בו רוח חיים ולא שנא דבר שאין בו רוח חיים לא תחמוד כסף וזהב, ואבדתם את שמם למאי אתא מיתבעי ליה לכנות לה שם. ואימ' איפכא גבי בהמ' כת' ואשה לא תעמד לפני בהמ' לרבעה גבי בקר כת' וימי[רו] את כבו[דם] בתבנית שור.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, תוס', תוס' חולין מ ע"א סוף ד"ה הא, תוס' ע"ז מה ע"א ד"ה תנא, תוס' ר"י מפריש שם, פירוש המיוחס לר"ש משאנץ על תו"כ (דיבורא דנדבה פרשה ב). בכתבי היד: כל כתבי היד [מלבד פרנקפורט].

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: הספר שעמד לפני בעל פירוש רגמ"ה [אם כי יתכן שרבו של המפרש לא גרס את הלשון השניה]. בכתבי היד: פרנקפורט.

פירוש הלשונות

פתיחה

'לישנא אחרינא' בסוגייתנו הינה המקום היחיד במסכת שבו היה ידוע שיש 'לישנא אחרינא' אך לא היה ידוע מה היא. רגמ"ה בסוגייתנו כתב: "האי לישנא אחרינא אימא אשכחן כו' לא אמר לן רבי". משמע שבספר שלפניו היתה לישנא אחרינא הפותחת בתיבות 'אימא אשכחן'. 'לישנא אחרינא' זו אינה מוזכרת בשאר הראשונים, ואף אינה נמצאת בכל כתבי היד השלמים של מסכת תמורה. לפני מספר שנים פרסם ר' עזרא שבט שנמצאה בכת"י פרנקפורט הלישנא אחרינא האבודה. כת"י פרנקפורט הינו דף בודד השונה בנוסחאותיו משאר כתבי היד של המסכת, ודומה באופן מיוחד לנוסח שעמד לפני רגמ"ה.

חלק מהלישנא אחרינא מטושטש או מכוסה במדבקה, ונראה שאף יש טעות הדומות בנוסח. למעלה הצגנו את הנוסח המלא כפי השערתנו. אף מיקומה של הלישנא אחרינא בתוך טקסט הגמרא הינו בגדר השערה.

פירוש הסוגיה

הברייתא פתחה בלימוד: 'מן הבקר - להוציא את הנעבד', והמשיכה לדון מה היינו סבורים לולי הלימוד. הברייתא מקשרת את הנידון לנידון נוסף, והוא - האם יש מקור לאסור ציפוי של בעל חי שנעבד. אם יש מקור, אפשר ללמוד קל וחומר מאתנן לנעבד: אתנן ציפוי מותר והוא אסור, ומכיוון שציפוי נעבד אסור - גם הנעבד עצמו אסור. אם אין מקור, בטל הקל וחומר, מכיוון שאפשר גם ללמוד קל וחומר הפוך: אתנן ציפוי מותר והוא אסור, ומכיוון שהנעבד בעצמו מותר - גם ציפוי יהא מותר.

יוצא כך: אם יש מקור לאסור ציפוי בעל חי, נדע מכך [על ידי קל וחומר] שגם הנעבד עצמו אסור, וממילא יוקשה מפני מה הוצרכנו ללימוד 'מן הבקר - להוציא את הנעבד'.

מביאה הברייתא פסוק שנאמר בו: 'לא תחמוד כסף וזהב עליהם' (דברים ז כה), ומפסוק זה ניתן לכאורה ללמוד שציפוי בעל חי אסור, וממילא לא נצטרך ללימוד לאסור את הנעבד עצמו.

המשך הסוגיה אינו שווה בשתי הלשונות.

בלשון הראשונה המשיכה הברייתא שאת הפסוק 'לא תחמוד כסף וזהב עליהם' אפשר להעמיד לגבי ציפוי דבר שאין בו רוח חיים, ולא לגבי ציפוי בעלי חיים, ולכן צריכים אנו ללמוד לאסור את הנעבד עצמו. הלימוד הוא המאמר שפתחה בו הברייתא: 'מן הבקר - להוציא את הנעבד'. רב חנניא הקשה הלא מן הפסוק 'ואבדתם את שמם' ניתן ללמוד שציפוי אסור, ושוב קשה שאיננו צריכים ללימוד לאסור את הנעבד עצמו. על כך תירצה הגמרא שהפסוק 'ואבדתם את שמם' אינו מלמד לאסור ציפוי אלא מלמד הלכה אחרת [לכנות שם לעבודה זרה], ושוב חזרנו לנקודה שזקוקים אנו ללימוד 'מן הבקר - להוציא את הנעבד'.

בלשון השניה הברייתא אינה מסיימת את דבריה, אלא הגמרא היא שממשיכה לומר שאת הפסוק 'לא תחמוד כסף וזהב עליהם' אפשר להעמיד לגבי ציפוי דבר שאין בו רוח חיים, ולא לגבי ציפוי בעלי חיים, ולכן אין מקור ללמוד קל וחומר מציפוי כדי לאסור את הנעבד עצמו. בשלב זה אין הגמרא מביאה שוב את הלימוד שבפתיחת הברייתא: 'מן הבקר - להוציא את הנעבד', אלא ר' חנינא מביא לימוד שונה - 'ואבדתם את שמם'. יתכן שכוונת ר' חנינא ללמוד מן הפסוק 'ואבדתם את שמם' שהנעבד אסור להקרבה, אך יותר נראה שכוונת ר' חנינא ללמוד מהפסוק שציפוי נעבד אסור, וממילא אפשר ללמוד קל וחומר שגם הנעבד עצמו אסור להקרבה. הגמרא מקשה, לפי ההוה אמינא הלומדת את איסורו של הציפוי מן הפסוק 'לא תחמוד כסף וזהב עליהם', מה נלמד מן הפסוק 'ואבדתם את שמם'. מתרצת הגמרא שמפסוק זה ניתן ללמוד שצריך לכנות שם לעבודה זרה.

תוכן העניין: **בלשון הראשונה** הסוגיה כולה באה לבאר שאין מקור לאסור ציפוי, ולכן אין קל וחומר מציפוי לנעבד אלא זקוקים אנו ללימוד מיוחד לאסור את הנעבד. **בלשון השניה** הסוגיה באה לבאר את ההפך הגמור: יש מקור לאסור ציפוי, ולכן יש קל וחומר מציפוי לנעבד, ושוב אין אנו זקוקים ללימוד מיוחד לאסור את הנעבד.

המשך הסוגיה

לסיום שואלת הגמרא מדוע 'מן הבקר' ממעט נעבד ואילו 'מן הבהמה' ממעט נרבע. מתרצת הגמרא שכך מתאים על פי לשונות פסוקים אחרים: עבודה זרה נקראת 'בקר' – 'וימירו את כבודם בתבנית שור', רובע ונרבע נקרא 'בהמה'. היכן נקרא 'בהמה'? כעת קיים הבדל בין הלשונות: **הלשון הראשונה** מביאה פסוק לגבי נרבע – 'ואיש כי יתן שכבתו בבהמה מות יומת', **הלשון השניה** מביאה פסוק לגבי רובע – 'ואשה לא תעמד לפני בהמה לרבעה'. בנוסף, הפסוק **שבלשון הראשונה** עוסק בעונש ואילו הפסוק **שבלשון השניה** עוסק באזהרה.

דיון בלשונות**הסוגיה המקורית**

מי מהלשונות היא המקורית והנכונה? נראה פשוט שהלשון הראשונה היא האמיתית, שכן הסגנון הרגיל של הבריות והש"ס הוא לנסות להצריך את הלימוד שבפתיחת העניין, ולא לטרוח דווקא להסביר מדוע אין צורך בלימוד. בנוסף, הלשון הראשונה מביאה את הברייתא כפי שהיא נמצאת לפנינו בתורת כהנים, והלשון השניה קטעה באמצע הברייתא.

אף רבו של בעל פירוש רגמ"ה לא פירש את הלשון השניה, וכנראה סבר שהיא לא נכונה. אם בטופס שלפניו לא היתה כתובה הלשון השניה, למרות שטופס זה מרבה להביא את הלשון השניה – הרי שהעורך אשר לפניו סבר שהלשון השניה אינה נכונה ולכן החליט להשמיטה.

חשוב לציין תיבה נדירה שבלשון השניה: 'מיתבעי'. לפי הסגנון הרגיל בש"ס היה צריך לומר: 'מיבעי', ואילו התיבה 'מתבעי' בדרך כלל היא משורש 'תבע' ולא משורש 'בעא'.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה שאין נפקא מינה לדינא בין הלשונות.

סימן ג [כה ע"ב]

הקדמה

הגמרא מביאה כי הפסוק 'ואבדתם את שמם' נדרש שיש לכנות לעבודה זרה שם גנאי.

מפרטת הגמרא לדוגמה:

לשון ראשונה	לשון שניה	לשון שלישית
בית גליא קורין אותה בית כליא.	בית גליא קורין אותה בית כריא.	בית גדיא קורין אותה בית כריא.

מקורות הלשונות

הערה: השינוי 'כליא/כריא' הינו שינוי קטן, ועל כן מוטב לבדוק בכל עדי הנוסח של כל אחד מן המקורות. לעת עתה לא עשיתי כן, אלא בדקתי כל מקור בנוסח שבפרוייקט השו"ת בלבד. יש לציין כי ברבים מן המקורות לא מוגדר האם הינם מצטטים מסוגייתנו או מהסוגיה המקבילה בע"ז מו ע"א.

מקורות הלשון הראשונה 'כליא': בראשונים: רגמ"ה. בכתבי היד: פלורנץ, מינכן.

מקורות הלשון השניה 'כריא': נוסח הדפוס. בראשונים: שאילתות שאילתא נב, רש"י דברים יב ג, רד"ק מ"ב כג ו, חזקוני במדבר כא יט, רבינו בחיי דברים ז כו, רא"ם שמות כג ט ודברים לב לח. בכתבי היד: וטיקן 119, וטיקן 120. בסוגיה המקבילה: עבודה זרה מו ע"א בגמרא ובר"ח וברש"י. בפסקי ריא"ז שם גרס 'קריא'.

מקורות ללשון הראשונה והשניה: בראשונים: רש"י.

מקורות לשלושת הלשונות: בראשונים: ערוך ערך 'בית גליא'. תוס' ר"י מבירינא ע"ז מו ע"א [בשם רבו בשם הערוך]. בראשונים אלו הוקדמה הלשון השניה ללשון הראשונה. בערוך הובאה הלשון השניה בשם 'ואמרי לה'.

פירוש הלשונות פירוש לשון ראשונה

רש"י פירש:

"בית גליא - לשון גובה. בית כלייא - כמו כלוא כליון". הערוך פירש: "גליא - לשון שמחה, ומכנה לה כליא - שתכלה מן העולם." פירוש נוסף פירש הערוך: "בית גליא - גלויה ומפורסמת. בית כליא - שתכלה ולא תרָאָה". ויש שגרסו בסוף דברי הערוך: "בית כליא - מלשון בית הכלא." רגמ"ה פירש: "בית גליא - כלומר גלויה ומפורסמת לכל. קורין אותה בית כליא - כלומר לכלות עיניהם".

פירוש לשון שניה

רש"י בתמורה פירש: "בית גליא - לשון גובה... בית כריא בית הכסא לשון כרו שוחה (ירמיהו יח)". רש"י בע"ז פירש: "בית גליא - לשון גובה גלי. בית כריא - לשון חפירה ושפלות." כך כתב גם רבינו בחיי (דברים ז כו). בדומה לכך פירש הערוך: "בית גליא - שם גבהות, כמו גל. מכנין לה בית כריא - שתפול לשחת, כמו כרו שוחה".

רי"ז בע"ז גרס 'קריא' במקום 'כריא', ופירש: "בית גלייא - לשון גילוי עיניים. קורין אותה בית קריא - מלשון יקרוה עורבי נחל".

ראה פירושים נוספים במוסף הערוך ובערוך השלם.

פירוש לשון שלישית

פירש הערוך: "גדיא גדי, כריא חזיר, בלשון יוון קורין לחזיר כירי".

דיון בלשונות

האם חילוק הלשונות שלפנינו שייך לחלוקת המהדורות של מסכת תמורה? נראה שלא. אדרבה, המהדורה השניה נמצאת לפנינו ב'לישנא אחרינא' אשר הבאנו בסימן הקודם, ושם לא הוזכר כלל פירוט שמות הגנאי לעבודה זרה. מאידך, יתכן שהפירוט היה כתוב במקורה של ה'לישנא אחרינא', אלא שהמעתיק קיצר ולא העתיק את הפירוט מחמת שסמך על כך שכבר הועתק הפירוט בלשון הראשונה.

מכך שבכל כתבי היד של המסכת לא הוזכר בענייננו 'לישנא אחרינא', יש להוכיח כדברינו שאין כאן חילוק מהדורות אלא חילוף נוסחאות רגיל.

נוסח הירושלמי והתוספתא

בתוספתא (ע"ז פ"ז ה"ג) ובירושלמי (ע"ז פ"ג ה"ו) הנוסח הוא: 'גדיא קורין אותו גליא'. וכע"ז הנוסח בירושלמי שבת פ"ט ה"א. לנוסח התוספתא והירושלמי מסתבר כי 'גדיא' הינו שם הע"ז 'גד' הנזכרת בישיעה (סה יא), ובמסכת שבת (סז ע"ב) ובמסכת סנהדרין (צב ע"א). עבודה זרה זו היא הינה המוזכרת במשנה מסכת זבים בשם 'גד יו' (סנהדרין סג ע"ב).

פני משה ביאר את שם הגנאי: "גלייא מלשון גילוי ערוה". וקרוב העדה פירש: "גליא שיהא נגלה למקום אחר".

נפקא מינה בין הלשונות

בחלק מן הלשונות והפירושים שם הגנאי הינו היפוכו של שם השבח, ובחלקם אין שייכות בין שם הגנאי לשם השבח. שמא יש לפנינו מחלוקת הלכתית האם צריך לבחור דווקא בשם גנאי שהינו היפוכו של שם השבח.

סימן ד [כח ע"ב]

הקדמה

במשנתנו שינו שרובע ונרבע ונעבד פסולים להקרבה. הגמרא מצטטת ברייתות הדורשות את דין המשנה מן הפסוקים. הברייתא הראשונה [-תורת כהנים], למדה כך: "מן הבהמה – להוציא רובע ונרבע. מן הבקר – להוציא את הנעבד". כעת תצטט הגמרא ברייתא שונה הלומדת מפסוק אחר, ותדון הגמרא במה נחלקו הברייתות.

וכך היא הסוגיה:

לשון ראשונה

והאי תנא מייתי לה מהכא, דתניא: הרובע והנרבע וכו' הם כקדשים שקדם מום עובר להקדשן, וצריכין מום קבוע לפדות עליהן, שנאמר כי משחתם בהם מום בם. מאי תלמודא? חסורי מיחסרא והכי קתני: מנין שהן אסורין – ת"ל כי משחתם בהם מום בם, ותנא דבי ר' ישמעאל: כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים; דבר ערוה דכתיב כי השחית כל בשר וגו', עבודת כוכבים דכתיב פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל, כל שהמום פוסל בהן – דבר ערוה ועבודת כוכבים פוסלין בהן. ותנא דבי ר' ישמעאל מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן מאי דריש בהו? מיבעי ליה: פרט לחולה זקן ומזוהם. ות"ק, דאפקינהו להני קראי לרובע ונרבע, חולה זקן ומזוהם מנא ליה? נפקא ליה מן הצאן מן הכבשים ומן העזים – ולתנא דבי ר' ישמעאל – אורחיה דקרא לאישתעויי הכי.

לשון שניה

והדין תנא מייתי לה מהכא, דת"ר הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד והמחיר והכלאים והטרפה הרי הן כקדשים שקדם מום עובר להקדשן וצריכין מום קבוע לפדות עליהן שנאמר כי משחתם בהם מום בם, מאי תלמודא חסורי מחסרא והכי קתני ומנין שאסורין שנאמר כי משחתם בהם מום בם ואמר מר כל שהמום פוסל בו השחתה פוסלת בו ושאינן המום פוסל בו אין השחתה פוסלת בו שנאמר כי משחתם בהם מום בם, ותנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת פסל, דבר ערוה דכתיב כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, פסל פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל, ומאן דאמר דנפקא ליה ממזן הבהמה תיפוק ליה מכי משחתם בהם לא משמע ליה ומאן דנפקא ליה מכי משחתם בהם תיפוק ליה ממזן הבהמה קסבר מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן פרט לזקן ולחולה ומזוהם. וההוא דנפקא ליה לרובע ונרבע ממזן הבהמה זקן וחולה ומזוהם מנא ליה נפקא ליה מדתניא מן הכבשים ומן העזים תקחו הרי אלו מעוטיין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם, וההוא תנא דבי רבי ישמעאל סבר מן הכבשים ומן העזים תקחו אורחיה דקרא הוא לאשתעויי הכי.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, תוס'. בכתבי היד: כל כתבי היד מלבד כת"פ פרנקפורט.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: רגמ"ה, ילקוט שמעוני פרשת בא רמז קצד ופרשת ויקרא רמז תלו. בכתבי היד: פרנקפורט.

מקורות לשתי הלשוניות: שטמ"ק אותיות י"ג [חלקים מן הלשון השניה. בשטמ"ק א נקראת כאן הלשון השניה 'לשון אחר ירושלמי'].

פירוש הלשונות

תמצית הסוגיה

הברייתא השניה דורשת את הפסוק שנאמר בפרשת מומין: 'כי משחתם בהם מום בם'. התיבה 'משחתם' מרבה בהמות שאירעו בהם איסורים המכונים בתורה 'השחתה', הלא הם איסור ערוה ועבודה זרה.

לדעת התנא של הברייתא השניה הרי הפסוק 'מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן' ממעט זקן וחולה ומזהם מהקרבה, והפסוק 'מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים' אינו מיותר לדרשה. לדעת התנא של הברייתא הראשונה הרי הפסוק 'מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן' ממעט נרבע ונעבד מהקרבה, והפסוק 'מן הצאן מן הכשבים או מן העזים' ממעט זקן וחולה ומזהם מהקרבה.

ההבדלים בין הלשונות

אין הבדלים משמעותיים בין הלשונות, אם כי ישנם מספר הבדלים בולטים ואלו הם:

דעת הברייתא הראשונה על דרשת התיבה 'משחתם'

בלשון השניה נוסף משפט שאינו קיים בלשון הראשונה: "ומאן (דאמר) דנפקא ליה ממן הבהמה תיפוק ליה מכי משחתם בהם, לא משמע ליה". כלומר, התנא הראשון סובר שאין לדרוש את הפסוק 'כי משחתם' כדרשת התנא השני.

המשפט המדובר נמצא רק בילקוט שמעוני ולא בכת"י פרנקפורט, ונראה שנשמט בטעות הדומות 'ומאן – ומאן'. לעומת זאת, מצאנו מקור אחר למשפט המדובר והוא בגליון כת"י פלורנץ. כתב היד עצמו גורס כלשון הראשונה, ולאחר התיבות 'כל שהמום פוסל בהם דבר ערוה וע"ז פוסל בהן', נוסף בגליון: "ההוא לא משמע ליה". לולי שהיה בידינו את הלשון השניה היו דברי הגליון חידה סתומה, אולם לאחר שמונחת הלשון השניה לפנינו – ברור כי התוספת שבגליון הינה ציטוט נודד מתוך הלשון השניה. יתכן כי הסופר ידע שמקום התוספת לאחר התיבה 'בהם', כפי שבלשון השניה מקום תיבות אלו לאחר התיבות 'כי משחתם בהם', ולכן שגה הסופר וציין את התוספת לאחר תיבת 'בהן' הנמצאת במשפט 'דבר ערוה וע"ז פוסל בהן'.

שמות הברייתות

הגמרא דנה מה דעת כל ברייתא בדרשות הפסוקים, וקיים הבדל בין הלשונות כיצד לכנות כל ברייתא. **בלשון הראשונה** נקראת הברייתא הראשונה 'תנא קמא' והברייתא השניה 'תנא דבי רבי ישמעאל'. **בלשון השניה** נקראות הברייתות בשמות סתמיים: 'מאן דנפקא ליה מכי משחתם', 'ההוא דנפקא ליה ממן הבהמה', 'האי תנא'.

למסקנה האמורה נגיע רק אחר צירוף מקורותיה השונים של הלשון השניה. שכן בשטמ"ק מצוטט רק חלק מן הסוגיה, ואילו בילקוט שמעוני ובכת"י פרנקפורט הדעה השניה מוזכרת באחת הפעמים בשם 'תנא דבי רבי ישמעאל', וכנראה זו השפעה מן הלשון הראשונה.

אפשרי לטעון כי הנוסח שבילקוט ובכת"י פרנקפורט אינו אקראי אלא מכון: ברוב הסוגיה בחרה הגמרא לא לכנות שמות לברייתות, אולם כאשר תירצה הגמרא 'ההוא מן הכשבים ומן העזים אורחיה דקרא הוא', בחרה הגמרא לקרוא לדעה השניה בשם 'תנא דבי רבי ישמעאל'. שכן, ר' ישמעאל מחזיק תמיד בדעה 'אורחיה דקרא הוא', או 'דיברה תורה כלשון בני אדם' וכדומה.

נזכיר כי הדעה השניה הובאה בשתי ברייתות שונות: הראשונה ברייתא סתמית, והשניה תנא דבי רבי ישמעאל.

הכלל 'כל שהמום פוסל בו – דבר ערוה וע"ז פוסלין בו'

הדעה השניה הובאה בגמרא בשלושה מאמרים שונים - שתי ברייתות ומימרא אחת. הברייתא הראשונה מביאה בקצרה שהפסול נלמד מן הפסוק 'כי משחתם'. הברייתא השניה מסבירה שדבר ערוה וע"ז מכונים 'השחתה'. המימרא אומרת כלל: 'כל שהמום פוסל בו – דבר ערוה וע"ז פוסלין בו'.

כאן יש הבדל קטן בין הלשונות: **הלשון הראשונה** הביאה את המימרא לאחר הברייתא השניה, **הלשון השניה** הביאה את המימרא לפני הברייתא השניה.

המפרשים התקשו: מדוע הגמרא הוצרכה להביא את המימרא? הלא הלימוד מובן היטב מן הברייתא, והמימרא אינה מבהירה מאומה. תוס' הניחו את השאלה בצריך עיון. האחרונים תירצו שהגמרא רצתה לרבות שיש פסול 'השחתה' לגבי פרה אדומה או מנחות שהמום פוסל בהם, או למעט שאין פסול 'השחתה' במעשר בהמה שאין המום פוסל בו, (ראה ע"ז כג ע"ב לגבי פרה, בכורות נז ע"א לגבי מעשר). הגרי"ז (דף יג:): תירץ שכוונת הגמרא לומר שגדר פסול השחתה הוא כגדר פסול מום, עיין שם.

תוספות לא תירצו כתירוצי האחרונים, שכן ניתן לראות שגם לאחר התירוצים סגנון הגמרא חריג ואינו 'חלק'. לפי גישת תוספות שהניחו את הגמרא ב'צריך עיון', ניתן לאמור בפשיטות שיש כאן טעות סופר על ידי 'שיגרא דלישנא'. בסוגיות המקבילות שהובאה בהם הברייתא השניה, הובאה לאחריה גם המימרא, פעם כהוא אמינא ופעם כמסקנא. בגין כך, גם כאן שהובאה הברייתא המשיך אחד המעתיקים - בכתב או בעל פה - והביא אף את המימרא, למרות שאינה שייכת לכאן. תופעה זו של 'שיגרא דלישנא' מצויה מאד בירושלמי, ולא מן הנמנע לומר שאירע כן גם בבבלי.

המהלך הנזכר מתיישב רק בלשון הראשונה שהוזכרה בה המימרא לאחר הברייתא השניה, ואינו מתיישב בלשון השניה שהוזכרה בה המימרא לפני הברייתא השניה. אם נרצה להמשיך את המהלך כלפי הלשון השניה - נצטרך לנקוט שהלשון השניה הינה עריכה מאוחרת של הלשון הראשונה. דהיינו, בלשון הראשונה היתה טעות של 'שיגרא דלישנא' אשר הביאה את המימרא לאחר הברייתא השניה, ולאחר מכן בא העורך של הלשון השניה וסידר את המימרא לפני הברייתא השניה. השערה זו מתאימה להשערה שהעלנו במקומות שונים כי הלשון השניה הינה עריכה של הלשון הראשונה.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה שאין נפקא מינה בין הלשונות.

סימן ה [כח ע"ב]

הקדמה

המוקצה, דהיינו מוקצה לעבודה זרה, נמנה במשנתנו בין האסורים לגבי מזבח.

"אמר ריש לקיש":

אין אסור⁶³⁷ אלא מוקצה⁶³⁸ לשבע⁶³⁹ שנים.

מקורות הנוסחאות

המקורות צוינו בגוף הסימן ובטבלה המצורפת.

⁶³⁷ אסור. יש מספר נוסחאות חילופיות לתיבה זו: מוקצה / מוקצה לע"ז / אן־סור מוקצה / מוקצה אסור. ראה

בגוף הסימן ובטבלה המצורפת.

⁶³⁸ מוקצה. יש שלא גרסו תיבה זו.

⁶³⁹ לשבע. יש גורסים 'שבע'.

פירוש הנוסחאות

שיטות הראשונים

שלוש שיטות נאמרו בביאור דברי ריש לקיש.

יש אומרים שמוקצה אסור רק כאשר יחדוהו להתפטם שבע שנים, ואיסורו חל בשעה שמייחדים אותו לכך (פירוש ראשון ברש"י, רד"ק שופטים ו' כה⁶⁴⁰, רבינו אברהם בן שלמה שם⁶⁴¹, ריב"א ויקרא א' ב, שטמ"ק ב"ב קכט ע"ב בשם תוס' הרא"ש. אף תוס' שם והאו"ז בסימן קיב הביאו את הדברים שבתוס' הרא"ש, אולם הביאום כספק ולא כוודאי⁶⁴²).

יש אומרים שמוקצה אסור רק אם עברו עליו שבע שנים שהיה מיועד בהם להקרבה לע"ז⁶⁴³ (רגמ"ה כאן, רשב"א ב"ק מ ע"ב⁶⁴⁴, ר"י קרקושא ב"ב שם. כך הביאו אף תוס' והאו"ז הנ"ל בשם ר"י, והם פקפקו על דבריו כנ"ל⁶⁴⁵).

יש אומרים שמוקצה אסור לאלתר בלי תנאי של משך זמן, ואדרבה – ריש לקיש מחדש שאם עברו שבע שנים בטלה הקצאתו ופקע איסורו (פירוש שני ברש"י, רמב"ן בב"ב שם).

נוסחאות הסוגיה

בסוגייתנו קיימות מספר נוסחאות, המהוות בסיס ויסוד לפירושים השונים בסוגיה. עם זאת, פירוש הראשונים אינם מתחלקים לפי נוסחאותיהם, אלא יש הגורסים כנוסח המסייע לאחד מן הפירושים ולמרות זאת מפרשים פירוש אחר.

המילים הנמצאות בכל הנוסחאות הינן: "אין... אלא {ל}שבע שנים". שלד זה אינו מהווה משפט קריא, ונוספו עליו תיבות שונות בעדי הנוסח השונים. בכל המקורות יש תיבה או תיבות בין המילים "אין... אלא". התיבות הנוספות הינן: אסור / מוקצה {לע"ז}⁶⁴⁶ / אסור מוקצה / מוקצה אסור. בחלק מעדי הנוסח נוספה גם התיבה 'מוקצה' בין המילים "אלא {ל}שבע". בכל המקורות קיימת התיבה 'מוקצה' באחד מחלקי המשפט, שכן ללא תיבה זו חסר הנושא במשפט, אולם קיים הבדל בין המקורות באשר למקומה של תיבה זו: יש שגרסוה רק בחלקו הראשון של המשפט, יש שגרסוה רק בחלקו השני, ויש שגרסוה בין בחלקו הראשון ובין בחלקו השני⁶⁴⁷.

ובכן, אם נגרוס את תיבת 'מוקצה' בחלקו השני של המשפט, אזי תהיה משמעות הנוסח כאחד הפירושים הראשונים ולא כפירוש השלישי. שכן, מן הביטוי "מוקצה {ל}שבע שנים" משמע כי שבע השנים הינן תוארו ותנאו של המוקצה ולא הגבלת זמן איסורו. ואזי, אם נגרוס 'לשבע' יסייע הנוסח לפירוש הראשון שהאיסור חל מיד בשעת ההקצאה⁶⁴⁸, ואם נגרוס 'שבע' יסייע הנוסח לפירוש השני שהאיסור חל רק לאחר שחלפו שבע שנות הקצאה⁶⁴⁹.

וליהפך, אם לא נגרוס את תיבת 'מוקצה' בחלקו השני של המשפט, הדבר תלוי: אם נגרוס את התיבה 'אסור' בתחילת המשפט – אזי משמעות הנוסח כפירוש השלישי שהאיסור קיים רק למשך שבע שנים

⁶⁴⁰ ואפשר לדחות שהרד"ק סובר כדעה השניה.

⁶⁴¹ חכם קדמון מתימן.

⁶⁴² על כל פנים, ראשונים אלו הסתפקו בין שני הפירושים הראשונים ולא סברו כלל את הפירוש השלישי.

⁶⁴³ יש להסתפק האם צריך אף שיחודו להקרבה היה על מנת שימתין שבע שנים, או שמא אף אם יחדו להקרבה סתם יאסר לכשיעברו שבע שנים.

⁶⁴⁴ שמא יש לדחות שהרשב"א סובר כדעה הראשונה.

⁶⁴⁵ יש מקום לטעון שגם הפקפוק הינו מדברי ר"י, אולם הפשטות אינה כן.

⁶⁴⁶ תיבה זו נוספה בחלק מהמקורות, ואינה משנה את משמעות המשפט.

⁶⁴⁷ מבחינה מספרית, יש 14 נוסחאות אפשריות. שכן בחלקו הראשון של המשפט יש ארבע אפשרויות, ובחלקו השני של המשפט יש שתי אפשרויות [-האם לגרוס 'מוקצה' או לא]. ארבע כפול שתיים הן שמונה, ומהן יורדת האפשרות שאינה גורסת כלל את תיבת 'מוקצה'. בסוף המשפט יש שתי אפשרויות האם לגרוס 'שבע' או 'לשבע', ושבע אפשרויות כפול שתיים הינן ארבע עשרה.

בעדי הנוסח שבידינו מצאנו רק שמונה או תשע נוסחאות מתוך ארבע עשרה הנוסחאות האפשריות.

⁶⁴⁸ יש לדחות שהפירוש השני מודה לפירוש הראשון כי צריך הקצאה לשבע שנים, אלא שמקל ואומר שהאיסור אינו חל עד שיעברו שבע שנים בפועל (ראה הערה 643).

⁶⁴⁹ יש לדחות ש'מוקצה שבע שנים' הינו תואר לבהמה שהקצוה לשבע שנים, אף לפני שעברו השנים בפועל.

ופוקע לאחר שחולפות השנים, ואם לא נגרוס את התיבה 'אסור' בתחילת המשפט – אזי הגענו לנוסח משותף שכל פירוש ופירוש יכול להתיישב בו, שכן בנוסח זה נאמר רק שבמוקצה יש דין של שבע שנים ולא התפרש כלל גדר הדין.

נציג כאן טבלה המדגימה את כל האמור, ואף מראה כי יש מן הראשונים שגרסו כנוסח המסייע לאחד הפירושים ולמרות זאת פירשו באופן שונה. בטבלה כינינו את הפירושים על שם הראשונים המפורסמים המחזיקים בכל פירוש: פירוש ראשון – רא"ש, פירוש שני – ר"י, פירוש שלישי – רמב"ן.

נוסח הגמרא	פירוש פשוט	מקור הנוסח	פירושי הראשונים
אין אסור	אלא מוקצה	פשוטות כרא"ש, אפשר להסביר כר"י.	כתב יד
אין אסור	אלא מוקצה	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	רמב"ן
אין אסור	אלא	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	
אין אסור	אלא	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כר"י.	ריב"א ורבינו אברהם בן שלמה
אין מוקצה	אלא מוקצה	פשוטות כרא"ש, אפשר להסביר כרא"ש.	תוס' הרא"ש
אין מוקצה	אלא מוקצה	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	א"י, ר"י קרקושא, רשב"א.
אין מוקצה	אלא	נח כלל הפירושים	רש"י ור"ק כר"י, א"י הסתפק כר"י או כרא"ש.
אין מוקצה	אלא	נח כלל הפירושים	רש"י (לכאורה), תוס'.
אין אסור מוקצה	אלא מוקצה	פשוטות כרא"ש, אפשר להסביר כר"י.	
אין מוקצה	אלא מוקצה	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	
אין (א) אסור מוקצה	אלא מוקצה	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	רמב"ן
אין אסור מוקצה	אלא	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כר"י.	רמב"ן
אין מוקצה אסור	אלא מוקצה	פשוטות כרא"ש, אפשר להסביר כר"י.	ילק"ש שפוטם סב, שטמ"ק ב (לכאורה), רד"ק, רגמ"ה?
אין מוקצה אסור	אלא מוקצה	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	רגמ"ה כר"י?
אין מוקצה אסור	אלא	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	רמב"ן
אין מוקצה אסור	אלא	פשוטות כר"י, אפשר להסביר כרא"ש.	רמב"ן

גרסת רש"י ולשוניות

רש"י בסוגייתנו הביא שתי לשונות, הלשון הראשונה כפירוש הראשון והלשון השניה כפירוש השלישי. לא ברור האם רש"י התכוון לשתי גרסאות או לשני פירושים לנוסח אחד, הלא הוא: "אין מוקצה אלא שבע שנים".

בלשון הראשונה כתב רש"י: "שבע⁶⁵⁰ שנים – שהוקצה עד לשבע שנים...". מכך שרש"י לא כתב בפתיחת הדיבור 'מוקצה שבע שנים' משמע כי לא גרס בסוף המשפט את תיבת 'מוקצה'. אם כך, עולה כי בתחילת המשפט כן גרס רש"י תיבה זו, וכנראה לא גרס שם את התיבה 'אסור'.

בלשון השניה כתב רש"י: "ל"א, אין איסור מוקצה אלא⁶⁵¹ שבע שנים, ומז' שנים ואילך לא הוי מוקצה...". אפשר שכוונת רש"י להביא נוסח הגורס את התיבה 'אסור' [או 'איסור'] בתחילת המשפט, ומכיוון שרש"י לא גרס בסוף המשפט את התיבה 'מוקצה' ביאר את הנוסח כפירוש השלישי. אולם אפשר גם שרש"י גרס בלשונו השניה כשם שגרס בראשונה "אין מוקצה אלא שבע שנים", וכעת פירש את התיבות 'אין מוקצה' באמרו 'אין איסור מוקצה'.

הנוסח 'אין אסור מוקצה' נמצא במספר כתבי יד: בכת"י פרנקפורט וכת"י וטיקן 120 הנוסח 'אין איסור מוקצה', ולגבי האחרון יתכן בהחלט לטעון כי הנוסח הינו הגהה על פי [הלשון השניה ב]רש"י, כדרכו של כת"י זה. בכת"י פלורנץ כתב הסופר הראשון כנוסח רוב כתבי היד 'אין אסור אלא מוקצה...', אולם לאחר מכן באו שני מגיהים ותיקנו 'אין אסור מוקצה אלא...', ויתכן שגם הם תקנו על פי הלשון השניה ברש"י⁶⁵².

נפקא מינה בין הנוסחאות

למעלה הבאנו את שיטות הראשונים בסוגיה, וכאן נציין לשתי נקודות נוספות:

[א]. הרא"ש והריב"א הנזכרים הביאו הוכחות לפירוש הראשון כנגד הפירוש השני. הוכחתו של הריב"א מוכיחה גם כנגד הפירוש השלישי, ואילו הוכחתו של הרא"ש מוכיחה רק כנגד הפירוש השני. קיצרנו כאן וסמכנו על המעיין שיבין מעצמו.

⁶⁵⁰ כן הוא בשני כתבי היד. בדפוסים 'לשבעה'.

⁶⁵¹ שטמ"ק הוסיף 'עד', ותיבה זו אינה נמצאת בשאר עדי הנוסח.

⁶⁵² מגיה אחד סימן כי יש להחליף את סדר התיבות 'אלא' ו'מוקצה'. מגיה שני הוסיף את התיבה 'אלא' מעל השורה, לאחר תיבת 'מוקצה' [ולא סימן למחוק את תיבת 'אלא' שלפני תיבת 'מוקצה'].

[ב]. הרמב"ם (איסורי מזבח פ"א, ה"א וה"ד) הביא את איסור המוקצה, ולא הזכיר כלל כי יש תנאי או הגבלה של שבע שנים, וראה בספר הר המוריה שדן בדבר. בכל אופן, מסתימת כל הראשונים הנזכרים נראה כי אינם סוברים כרמב"ם, אלא נוקטים כי דברי ריש לקיש נכונים להלכה.